

Наталія Бондар,

в.о. н.с. відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ

Першодруки Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

Одним із напрямів діяльності Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського є збирання, опис і вивчення стародруків, тобто видань XV-XVIII ст. Для цього в її складі на початку функціонування було утворено спеціалізований відділ. Нині відділ стародруків та рідкісних видань зберігає близько 50 тис. стародрукованих і рідкісних книжок XV-XX ст. Найдавніші з них об'єднано в колекцію інкунабул (490 видань або їх фрагментів у 523 прим. - 362 од. зб.). Як і кожна бібліотека, НБУВ вважає цю збірку, що входить у двадцятку найбільших у світі, предметом особливої уваги та гордості. Вона багата на раритети, становить інтерес і для фахівців з різних галузей знань, і для широкого читачького загалу.

У колекції інкунабул НБУВ зберігаються книжки, що вийшли друком у 47 європейських містах, зокрема у Венеції - 93 видання, Римі - 82, Страсбурзі - 44, Базелі - 36, Нюрнберзі - 33, Лейпцигу - 31, Кельні - 30, Парижі - 19, Аугсбурзі - 16 тощо. У ній відображено продукцію знаменитих друкарів XV ст. П.Шеффера, А.Кобергера, Й.Ментеліна, Е.Ратдольта та ін. За хронологією видання розподіляються так: 1450-ті рр. - 1; 60-ті - 3; 70-ті - 43; 80-ті - 162; 90-ті - 260; 1500 р. - 33; дату не визначено - 17.

Роботу з інкунабулами значно полегшує науковий каталог, котрий з 20 - 30-х років одночасно з формуванням колекції складав з 1937 р. Б.І.Зданевич*. Відбираючи інкунабули з багатотисячного масиву книжок, що надходили до Бібліотеки, він ретельно вивчав кожен виявлений примірник, здійснював його детальний науковий опис, проводячи ці дослідження в тісному контакті з Комісією Зведеного каталогу інкунабул у Берліні, з провідними інкунабулознавцями Москви та Ленінграда. Рукопис Каталогу Б.Зданевич завершив на рубежі 30-40-х років. Війна перешкодила його своєчасній публікації, але робота науковця не втратила актуальності. Вона була надрукована в 1974 р. після доопрацювання та впорядкування співробітницею відділу Г.І.Ломонос-Рівною [1]. Каталог, підготовлений за

міжнародними стандартами опису стародрукованих видань, отримав високу оцінку вітчизняних і зарубіжних фахівців [2].

Найдавнішим виданням колекції НБУВ, а також серед тих, що зберігаються у вітчизняних книгозбірнях, вважається «Трактат про діалог розуму та сумління» Матвія Краківського (Matthaeus de Cracovia. Tractatus. Dialogus rationis et conscientiae). Надрукований у Майнці бл.1459 р., ймовірно, за участю винахідника книгодрукування Йоганна Гутенберга [3]. Примірник добре зберігся. Раніше він належав до знаменитої 30-тисячної книгозбірні бібліофіла та нумізмата барона Станіслава Івановича Шодуара (1790-1858) з Івниці поблизу Житомира [4]. З неї ж походять і два пізніших видання «Трактату» М. Краківського - кельнське 1470 р. та меммінгенське 1491 р. Взагалі в колекції інкунабул зберігаються 63 раритети зі збірки Шодуара.

У процесі підготовки наукового каталогу вдалося виявити, долучити до колекції та закаталогізувати видання рідкісні, навіть унікальні, які збереглися до нашого часу в одному або кількох примірниках. До таких унікалів належить посібник з мнемотехніки «Мистецтво запам'ятовування» (Ars memorativa), що надрукований, як вважають фахівці, в Аугсбурзі Йоганном Бемлером бл. 1479 р. Видання, форматом у 4-ку, складається з 16 стор., прикрашене 14 ілюстраціями. Друк входить до власницького конволюту разом із двома рідкісними виданнями творів

* Борис Іванович Зданевич (1886-1966) науковий співробітник відділу стародруків Бібліотеки, з 1937 р. - його завідувач.

© Бондар Наталія Петрівна, Київ, 1999

середньовічного іспанського мислителя Раймонда Луллія та одним рукописом поч. XVI ст. Цей конволют відомий знавцям давніх раритетів ще з середини XVIII ст., коли належав нюрнберзькому юристу й бібліофілові Йоганну Конрадові Фейерляйну (1725-1788), про що свідчить його екслібрис на форзаці. Тоді ж конволют був описаний відомим німецьким бібліографом Г. Панцером. Напр. XVIII ст. книжка потрапила до бібліотеки останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського (1732-1798) [5], у її складі - через зібрання Кременецького ліцею та Київського університету - до Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ).

Унікальними виявилися ще декілька видань колекції, зокрема збірка легендарних розповідей про Діву Марію «Чудеса Богородиці» (*Li miraculi de la Madonna*) у венеціанському виданні 1498 р. друкарні Манфредо де Бонелліс. Оправлене воно разом з іншим її виданням, подібним за змістом та зовнішнім оформленням - «*Vita della Vergine Maria...*» 1499 р. Книжка надійшла до відділу в 1930 р. серед стародруків ліквідованої Вінницької філії Бібліотеки.

Ще один раритет - фрагмент видання «*Diurnale Parisiense*», надрукованого у Парижі в 80-90-х роках XV ст. Пак'є та Жаном Бономами. Виявлений разом з уривками інших видань під оправою хроніки В. Ролевінка «Зв'язок часу» (Женева, 1495). Це вісім аркушів тексту в трьох примірниках. Таке видання в бібліографії незафіксоване - можливо, воно так і не було додруковане або не збереглося до наших днів через мініатюрні розміри - 85x75 мм. Серед тієї ж т.зв. макулатури був уривок ще одного рідкісного видання друкарні Бономів - «Паризького брев'ярію» (*Breviarium Parisiense*) 1479-1480 рр.

У квітні 1935 р. Б. Зданевич віднайшов невідоме до того часу видання Йоганна Гутенберга, яке дістало умовну назву «*Provinciale Romanum*». Воно було вилучене з-під оправи Біблії, надрукованої в Женеві Р. Етьєном 1557 р. Там виявилось 140 арк. макулатури - фрагменти дев'яти рідкісних видань, найцінніше серед яких «*Provinciale Romanum*». У майже повному примірнику видання в 10 арк. були відсутні перший та останній аркуші - перший із назвою і початком тексту, останній, очевидно, чистий. За змістом - це список дієцезій* католицької церкви. Видання вийшло друком бл. 1455-1456 рр. Знахідку було введено в науковий обіг [6]. З повідомленням про неї Б. Зданевич виступав на наукових конференціях. Автентичність примірника визнала Комісія Зведеного каталогу інкунабул у Берліні. В 1941 р. вийшло факсиміле стародруку зі всебічним книго-

знавчим аналізом [7]. На жаль, більша частина тиражу перевидання загинула під час війни. Сам першодрук, виявлення якого вважається однією з найсенсаційніших книгознавчих знахідок XX ст., був втрачений тоді ж при нез'ясованих до сьогодні обставинах. Ще раз «*Provinciale Romanum*» було факсимільно відтворене на сторінках «Каталогу інкунабул» у 1974 р.

До складу колекції входять праці з філософії, теології, мовознавства, природничих наук, медицини та ін. Значне місце в цій збірці належить творам грецьких і римських класиків. Це підтверджує тезу про те, що саме друкована книга врятувала античну спадщину від забуття й донесла її до нащадків. Найпопулярнішим серед класичних авторів був Арістотель - у зібранні є дев'ять різних видань його творів, зокрема «Історія тварин» (*De animalibus*). Найдавніша з усіх відомих праць із зоології надрукована на пергамені у Венеції Йоганном з Кельна та Йоганном Мантеном у 1476 р. в перекладі латиною, здійсненому в V ст. візантійським ученим Феодором Газою з Фессалонік. У бібліографії відомо всього два пергаменних примірники видання - у НБУВ та в Національній бібліотеці Франції в Парижі. Надруковані на папері примірники цього твору не є рідкісними [8]. Книжка вирізняється високим рівнем поліграфічного виконання й майстерним художнім оформленням. Аркуш, де починається основний текст, прикрашає виконана в стилі епохи Відродження яскрава різнобарвна рамка з елементів рослинного орнаменту, міфічних птахів та істот.

Надзвичайно цікава доля цієї книжки. Як свідчить чіткий запис на форзаці, в 1504 р. італійський медик Ніколаус Юдекус подарував її Познанському єпископу, меценатові та бібліофілу Янові Любранському (1456-1520). Саме для нього і було пишно ілюміновано примірник, що засвідчує герб «Годземба», до якого він належав, вписаний у нижню частину ренесансної рамки. Напр. XVIII ст. книжка знаходилася в уже згадуваній бібліотеці польського короля С.А. Понятовського. До речі, в колекції зберігається ще 63 інкунабули з його багатого на раритети зібрання.

Серед першодруків НБУВ є також знамените п'ятитомне видання творів Арістотеля грецькою мовою, видрукуване впродовж 1497-1498 рр. у Венеції провідним європейським видавцем кінця XV-XVI ст. Пієм Альдом Мануцієм [9] котре в міжнародній бібліографії відзначається як дуже рідкісне. Книжку надруковано великим форматом, у 2-ку, що не характерно для альдівських видань (т.зв. альдин), прикрашено живописними гравірованими ініціалами з рослинним орнаментом. За підрахунками книгознавців, загальний обсяг п'яти томів - 3648 стор. На жаль, у комплекті відсутній

* Дієцезія - одиниця церковно-адміністративного поділу католицької церкви.

перший том. Відомо, що він знаходиться в збірці Російської державної бібліотеки в Москві [10]. Оправи томів Арістотеля - дошки, обтягнуті брунатою шкірою з суперекслібрисом польського короля Сигізмунда-Августа II. Завдяки цьому суперекслібрису, що зустрічається і на інших стародруках НБУВ, можна встановити не тільки походження, а й шлях примірника до Бібліотеки через книгозбірні Віленської єзуїтської колегії (пізніше Академії), потім Київського університету (т.зв. колекція «Роки»).

Не менш поширеними в XV ст. як у рукописах, так і в друкованих виданнях були твори Цицерона. Серед інкунабул їх 10. Це, насамперед, видання трактатів «Про обов'язки» та «Парадокси» (*De officiis et Paradoxa*), надруковане в Майнці 1465 р. найвідомішим серед учнів Й. Гутенберга Петером Шеффером. Книжка вважається першим виданням гуманістичного характеру. В ній уперше у друкарській практиці було застосовано грецькі літери, якими друкувалися цитати в латинському тексті. Цікаво, що грецькі вкраплення містять велику кількість орфографічних помилок. Примірник походить з бібліотеки Волинського ліцею в Кременці.

У колекції зберігаються й видання «Іліади» Гомера (Парма, 1492), філософські твори, трагедії та епістолярна спадщина Сенеки, «Історії» Тита Лівія (Тревизо, 1482) і Геродота (Венеція, 1494), «Природничі історія» Плінія Старшого (Венеція, 1499), твори Вергілія, Горация, Плутарха, Салюстія, Светонія, Теренція, Фулідда, Ювенала, численні коментарі до праць античних класиків.

Велику частку збірки складають друки релігійного змісту, зокрема 12 різних видань Біблії, рідкісні Часовник (Париж, Ф. Пігуше, 1497), нотний «Римський Міссал» (Венеція, О. Скотт, 1482), твори визначних богословів - Августина й Ієроніма (по п'ять видань), Іоанна Златоуста (три видання), Амвросія Міланського, Боеція та ін. Серед Біблій вирізняються нюрнберзькі видання «короля друкарів» Антона Кобергера - Біблія латиною 1475 р., багатоілюстровані: масивна (теж латиною) - 1480 р., двотомна німецькою мовою - 1483 р. тощо. Заслужує на увагу і малоформатна Біблія, надрукована 1491 р. в Базелі одним із провідних друкарів кінця XV- поч. XVI ст. Йоганном Фробеном. Книжечка з 497 аркушів має розмір набірної полоси 123x76 мм. Надрукована двома колонками надзвичайно дрібним шрифтом, на сторінці 56 рядків. До ВБУ надійшла в складі збірки Київської духовної семінарії. Потрапила до неї разом з іншими раритетами з бібліотеки відомого вченого, Київського митрополита Євгенія Болховітінова (1767-1837) [11].

Доба середньовіччя репрезентована виданнями

праць істориків, філософів, богословів Фоми Аквінського, Альберта Великого, Бонавентури, Беди Досточесного, Фоми Кемпійського, Гвідо де Колонни, Конрада де Мюра, Петра Коместора, Іоанна Дунса Скотта та ін. До складу колекції входить шість різних видань своєрідного бестселера середньовічної Європи, що не втрачав популярності й у наступні століття - збірки житій святих «Золота легенда» (*Legenda aurea*) Якопо де Вараче (Ворачіне) - Страсбург, 1485; Рейтлінген, 1485; Аугсбург, 1487; Хагенау, 1487; Нюрнберг, 1488; Прага, 1495.

У складі колекції інкунабул зберігається велика кількість оригінальних творів, перекладів, коментарів визначних італійських гуманістів Енея Сільвія Пікколоміні (папи Пія II), Марсіліо Фічіно, Лоренцо Валли, Юлія Помпонія Лета, Іоанна Піко делла Мірандоли, Бартоломео Саккі (Платіни), Іоанна Туррек्रेмати та ін. Гордістю колекції є видання творів основоположника італійського гуманізму Франческо Петрарки - «Книга сонетів та канцон» (*Trionfi, Sonetti e Canzoni*) і «Листи до друзів» (*Epistolae familiares*) (Венеція, 1490, 1492).

Літературу гуманістичного напрямку представлено також доробком діячів з інших європейських країн. Серед них твір визначного французького видавця та філолога Йодока Бадія Асцезія «*Silvae morales*» (Ліон, 1492), три видання праць німецького гуманіста, викладача Гейдельберзького університету Якоба Вімфеллінга, підручник з логіки «*Exercitium super omnes tractatus...*» (Лейпціг, 1500) вченого, професора Краківського університету Яна Глоговського тощо.

Видання творів визначного представника чеської Реформації Яна Гуса, англійського філософа-номіналіста Уільяма Оккама, полум'яні проповіді італійського політичного й релігійного діяча Джіроламо Савонароли та ін. нагадують нам про бурхливий перебіг політичних і релігійних колізій XIV-XV ст.

З історичних праць заслуговують на увагу «Книга хронік» Гартмана Шеделя (*Schedel H. Liber chronicaum*, Нюрнберг, 1491) і хроніка «Зв'язок часу» В. Ролевінка (*Rolewink W. Fasciculus temporum*, Кельн, 1478; Венеція, 1487; Страсбург, 1490; Женева, 1495). «Книга хронік» Г. Шеделя містить понад 1800 гравюр і вважається одним з найілюстрованіших видань XV ст. У колекції є шість примірників - один німецькою та п'ять латинською мовами. Надрукована фантастичним на той час кількатисячним тиражем, як і більшість видань найпродуктивнішого європейського видавця того періоду Антона Кобергера, книжка збереглася до наших днів у значній кількості екземплярів. Незважаючи на це, залишається одним з найкоштовніших першодруків, як

свідчить продаж її примірників на сучасних аукціонах Європи й Америки.

У XV ст. істотно підвищився інтерес до природничих та технічних наук, унаслідок чого вийшла друком велика кількість праць з біології, географії, медицини, космографії, архітектури тощо. Серед інкунабул є твори визначного німецького вченого, астронома та математика Йоганна Мюллера (Регіомонтана), зокрема «Календар» (*Calendarium in annos*, 1483-1533, надрукований у Венеції 1483 р. одним з провідних видавців XV ст. Ерхардом Ратдольтом) та «Ефемеріди» (*Ephemerides*, видані Петрусом Ліхтенштейном, Венеція, 1498 р.). У «Календарі» Мюллер запропонував календарну реформу, запроваджену лише через сто років. «Ефемеріди» являють собою таблиці розташування планет на кожен день року. Тут міститься понад 300 тис. багатозначних чисел. Мореплавці за допомогою цих таблиць встановлювали місцезнаходження своїх кораблів.

Географічні праці колекції представлені, насамперед, знаменитою «Космографією» (*Cosmographia* Клавдія Птолемея в римському виданні Петруса де Тура 1490 р.). В книжці бракує 27 географічних карт. Замість них приплетено 32 яскраво розфарбовані дереворитні карти з ульмського видання цього твору 1486 р. Ця праця Птолемея походить із книгозбірні графів Мнішків з Вишнівця, на що вказує друкований екслібрис Міхала Єжі Мнішка (1742-1806)[12]. До Бібліотеки видання надійшло в 1936 р., до того знаходилося у Соціально-економічному відділі ВУАН.

У колекції зберігаються й цікаві медичні та ботанічні інкунабули. Серед них знаменитий «Канон» (*Canon*) визначного вченого, філософа, лікаря Авіценни (Ібн-Сіні), надрукований у Венеції Симоном Бевільяквою в 1500 р., два венеціанських видання 1495 та 1497 рр. «Медичних творів» (*Opera medicinalia*) середньовічного арабського лікаря Йоганна Месюе (Месве), праці якого в XV ст. служили енциклопедією медичних знань, та ін.

Не можна оминати увагою рідкісне видання «Гербарію» (*Herbarius*), ймовірно, надруковане в Лувені бл. 1484-1485 рр. Йоганном Вельденером, прикрашене 150 дереворитами із зображеннями лікарських рослин. «Гербарій», як і більшість медичних інкунабул колекції, належить до зібрання Віленської медико-хірургічної академії, створеної на базі медичного факультету Віленського університету. Книжкову збірку на поч. 40-х років XIX ст. було передано Київському університету. В складі цього зібрання вона влилася до НБУВ.

З літературних творів XV ст. вирізняється всевітньо відома сатира «Корабель дурнів» німецького письменника-гуманіста, професора Базельського

університету Себастьяна Бранта (*Brant S. Das Narrenschiff*) у двох базельських виданнях 1497 та 1498 рр. першого видавця творів Бранта Йоганна Бергмана фон Ольпе. Обидва видання - латинські переклади з німецької, виконані іншим відомим гуманістом Я.Лохером, який таким чином зробив цей твір надбанням прогресивно настроєних кіл Європи. Латинське видання 1497 р., як і німецькі, оздоблене високомайстерними гравюрами, частина з яких (74 з 114) належить ще молодому тоді, а пізніше славетному художнику та граверу Альбрехту Дюреру. Допомагали йому два інші майстри. Видання 1497 р. надруковане невеликим форматом, у 8-ку, добре збереглося, походить з бібліотеки С.Шодуара.

Два примірники латинського видання твору 1498 р. зовні різняться від попереднього: формат удвічі більший, вони щедро прикрашені високохудожніми гравюрами, відмінними від дюрерівських, але подібними за стилем та манерою виконання. Примірник ІА.85, що походить з книгозбірні Київського університету, має південнонімецьку оправу кінця XV - поч. XVI ст., можливо, виготовлену в Базелі у палітурні при друкарні Бергмана.

Почесне місце в колекції належить першому в історії бібліофільському твору - знаменитому «Філобіблону, або Про любов до книг» (*Richardus de Bury. Philobiblon*), надрукованому 1483 р. в Шпейєрі Йоганном та Конрадом Хістами. Трактат у 1345 р. написав англійський кардинал, бібліофіл Річард де Бері. Це друге видання твору, воно вважається рідкісним. Примірник колекції походить із книгозбірні іншого визначного бібліофіла, вченого, політичного діяча Юзефа Олександра Яблоновського (1711-1777). У 1805 р. його донька Теофіла Сапіга подарувала батькову бібліотеку Кременецькому лицю [13]. До речі, майже чверть усієї колекції, 143 примірники, - це книги з зібрання Яблоновського.

Серед інкунабул - багато масивних фоліантів. Найбільший з них - «Декрети» Граціана (*Gratianus. Decretum*), надруковані в Страсбурзі 1472 р. Генріхом Егештейном. Книжка має розміри 474x338 мм, складається з 459 непронумерованих аркушів, важить понад 12 кг. Примірник добре зберігся, має широкі необрізані береги, першу його сторінку майстерно ілюміновано яскравими фарбами з використанням позолоти.

Великий інтерес для дослідників становлять власницькі конволюти. Їх декілька - конвolut з 75 римських інкунабул, 7 паризьких, 13 переважно голландських, 10 німецьких видань XV - поч. XVI ст. та ін. Більшість маленьких брошурного типу видань збереглися до нашого часу саме тому, що одразу ж після виходу були оправлені дбайливими

власниками у збірники-конволюти. Один з них складається з 75 дрібних видань, випущених у Римі, головним чином пов'язаних з діяльністю папської курії. Більшість надзвичайно рідкісні, відомі зараз у двох-трьох примірниках. Вони об'єднані власником у один том ще наприкінці XV - поч. XVI ст., що засвідчують палеографічні особливості рукописних заголовків. Книжка походить з колекції Ю.О. Яблоновського.

На багатьох інкунабулах є надзвичайно цікаві власноручні записи, екслібриси, суперекслібриси визначних діячів різних сфер. До найраніших провенієнцій належить великий запис 1485 р., зроблений готичним мінускулом, що зберігся на виданні І.Дунса Скотта «*Quaestiones in quattuor libros Sententiarum Petri Lombardi*» (Нюрнберг, 1481). Запис вказує на приналежність примірника міському райці* Кракова - меценатові, бібліофілу (р. н. н. - 1515) Саломону Петрусу. Надруковано книжку А.Кобергером. Коричнева шкіряна оправа XV ст. виготовлена, очевидно, в палітурні при його друкарні. Подібні оправи, з використанням тих самих інтролігаторських матеріалів, є ще на декількох кобергерівських виданнях колекції.

Конволют з п'яти різних друків кінця XV - поч. XVI ст., першим алігатом якого є «Історія» Геродота (*Herodotus. Historiarum libri IX*), видрукувана у Венеції братами де Грегоріс 1494 р., на поч. XVII ст. належав українському вченому та письменнику Мелетію Смотрицькому (1572-1633), про що свідчить його рукописний екслібрис на титулі. До складу конволюту входить також рідкісне видання праці «Багатство латинської мови» (*Elegantia de lingua latina*) італійського філософа-гуманіста Лоренцо Валли (Венеція, 1505) [14]. Після смерті М.Смотрицького книжка зберігалась у Дерманському монастирі на Волині, де в останні роки свого життя він був ігуменом. До НБУВ вона потрапила в 1932 р. в складі зібрання Волинського науководослідного музею.

Один з трьох примірників праці Леонардо де Утіно (Удинського) «*Sermones aurei de sanctis*» належав Київському митрополиту, ректору Києво-Могилянської академії Варлааму Ясинському (р. н. н. - 1707). Містить його власноручні записи. Пізніше книжка знаходилась у бібліотеці Софійського собору.

Конволют, що складається з двох книг - «*Dionysius et alia roemata*» Баптисти Мантуанського (Мілан, 1506) та праці німецького філософа Фелікса Хеммерліна «*Varie oblectationis opuscula et tractatus*» (Страсбург, 1497), належав польському письменнику, відомому бібліофілу,

Вармінському єпископу Янові Дантишку (1485-1548). На титульному аркуші книги міститься його гравірований екслібрис, на обкладинці - відповідний суперекслібрис [15], котрий вважається одним з найраніших польських книжкових знаків. Книжка походить з бібліотеки Ю.О. Яблоновського. До того вона була власністю професора теології з Кенігсберга, бібліофіла Даніеля Сальтена (1701-1750), цінне зібрання якого Яблоновський придбав у 1753 р.

Дуже цікаві провенієнції має інкунабула «*De declaratione difficilium terminorum*» Армандуса де Беловізу (Кельн, 1499), оправлена разом із двома виданнями поч. XVI ст. Найраніший запис зробив доктор філософії Краківського університету Лаврентій Свічкович (Смялевський) [16], який жив у першій пол. XVII ст. Потім книжка опинилася у збірці відомого лікаря, бібліофіла, ректора Замойської академії Валеріана Алембека (1617-1676), сина автора першого друкованого опису м. Львова Я.Алембека. До НБУВ потрапила в складі багатої на стародруки збірки Урбановських-Стажинських з маєтку Загінці на Хмельниччині, як свідчить екслібрис «*Biblioteca Zahiniecka*» [17].

Запис ще одного представника львівської династії вчених і бібліофілів, доктора філософії та медицини Людвіга Валеріана Алембека (р. н. н. - 1704), сина згадуваного В.Алембека, міститься на іншій інкунабулі, точніше на конволюті, що складається з одного видання поч. XVI ст. та двох інкунабул - *Crispus de Montibus Johannes*. «*Repetitio tituli institutionum...*» (Венеція: Йоганн Хамман, 1490) і *Sancto Blasio Baptista*. «*Varii tractatus juridici*» (Венеція: Паганінус де Паганініс, 1498). Ілюстрація великих розмірів прикрашає першу з указаних інкунабул - алегоричне родинне дерево, надруковане в три фарби - чорною, брунатною та червоною. Книжка має власницьку оправу з датою 1523 р. і криптонімом власника «*Io. Wag.*». На форзаці - екслібрис М.Є.Мнішка. Це вказує на приналежність примірника до вишневецької збірки Мнішків, про яку вже згадувалося.

Провенієнція на екземплярі видання Гвідо Бонатуса «*Десять астрономічних трактатів*» (*Decem tractatus astronomiae*), надрукованому в Аугсбурзі Е.Ратдольтом 1491 р., свідчить, що примірник був власністю вроцлавського вченого Андреаса Ауріфабера (Гольдшмідта) (1512-1559), пов'язаного з реформаційними колами. Відомо, що він керував друкарнею в Кенігсберзі разом з одним з видавців творів М.Лютера Гансом Люфтом. Видання надійшло до Бібліотеки в складі збірки Ю.О. Яблоновського. Книжки, що раніше належали А.Ауріфаберу, є також і в колекції палеотипів НБУВ.

* Райця - член ради магістрату.

Серед інкунабул є книжки зі збірок відомих українських вчених ХІХ-ХХ ст. М.П.Дашкевича, О.М.Лазаревського, М.О.Макаренка, П.М.Попова, І.О.Сікорського, В.А.Шавинського та ін.

Невелику, але надзвичайно цінну частину колекції інкунабул складають слов'янські кириличні першодруки - краківські видання Швайпольта Фіоля та цетінські Джурджа Црноєвича. Як відомо, перша в світі слов'янська друкарня з кириличними шрифтами була започаткована напр. 80 - на поч. 90-х років XV ст. в Кракові Ш.Фіолем. Краківські видання Фіоля без перебільшення можна вважати витокami українського друкарства. З випущених тут чотирьох книжок богослужбового характеру в зібранні відділу НБУВ представлено дві - Часослов 1491 р. та не датовану Тріодь пісню. Примірник Часослова походить зі збірки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Він дефектний, відсутні 90 аркушів з 384, деякі пошкоджені. З 25 відомих на сьогодні в світі екземплярів Часослова колофон зберігся лише в декількох, зокрема в примірнику НБУВ.

Уривок Тріоді пісної, надрукованої бл. 1491-1493 р., містить лише 52 аркуші з 314. У 1866 р. вчитель Олонецької духовної семінарії, бібліофіл Єлпидифор Барсов (1836-1917) подарував його КДА. Це підтвержує запис на форзаці. Примірник зберігався в Церковно-археологічному музеї при КДА, з 1926 р. - в Лаврському музеї (Всеукраїнське музейне містечко. Відділ письма та друку), звідки в 1937 р. надійшов до Бібліотеки. Запис, розташований на вклеєних клаптиках паперу вздовж нижніх берегів декількох аркушів, свідчить про приналежність примірника «государыне царице Дарье Алексеевне» - четвертій дружині Івана Грозного Ганні Олексіївни Колтовській (у чернецтві Дарії), яка в 1574-1626 рр. була ігуменею Введенського Тихвинського монастиря Новгородської єпархії.

Серед першодруків є також видання другої кириличної друкарні, що працювала напр. XV ст. в Цетіньє (Чорногорія). Належала володареві Чорногорії Д. Црноєвичу, безпосередньо книжки друкував ієромонах Макарій з помічниками. У колекції інкунабул представлені повний примірник Октоїха (Осмогласника) Іоанна Дамаскина, надрукований 1494 р., та фрагмент цього видання з двох аркушів. Повний примірник Октоїха походить з книгозбірні КДА. Надійшов він туди 1893 р. як дарунок Церковно-археологічному товариству від його почесного члена, настоятеля російської місії в Ієрусалимі Антоніна Капустіна (1817-1894) разом з іншими стародруками з нагоди 400-літнього ювілею книгодрукування в Чорногорії [18]. Невеликий уривок іншого примірника Октоїха цікавий насамперед тим, що

належав відомому чеському філологу-славісту Павлу Юзефу Шафарику (1795-1861), що засвідчує власноручний запис ученого. Ще один аркуш цього видання є в зібранні Інституту рукопису НБУВ у фонді визначного українського книгознавця С.І.Маслова [19]. У цьому ж фонді зберігаються два аркуші ще одного цетінського друку - Псалтиря 1495 р. [20], що взагалі відсутній у колекції інкунабул.

Уже після публікації «Каталогу інкунабул» вдалося внести деякі зміни в опис окремих першодруків. Так, рідкісне видання Й. Піко делла Мірандоли «De postre Cristi», рік та місце якого не були визначені, виявилось страсбурзьким друком 1507 р. друкарні Й.Кноблоуха [21]. Ще одне видання, що не зустрічалось у жодній бібліографії інкунабул, німецькомовний трактат «Про настої» М.Шрика (Von ausgetantten Wassern), надрукований в Ульмі Й.Цайнером 1499 р., виявився добре відомим фахівцям виданням 1498 р., де в даті після римських цифр відбилася зайва літера «j», що дало привід помилково читати рік видання як 1499 р.

Зібрані у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ інкунабули, видрукувані в Західній та Центральній Європі, за кілька віків перебування в українських землях стали елементом не тільки загальноєвропейської, а й вітчизняної культури, підтверджуючи високий рівень освіченості наших предків. На сьогодні ці видання потребують найретельнішого збереження і вивчення як фахівцями, так і широкими колами читачів.

1. Каталог інкунабул / Центральна наукова бібліотека АН УРСР; Уклад. Б.І.Зданевич; Упорядн. Г.І.Ломонос-Рівна. - К.: Наук.думка, 1974.- 250 с.: іл.
2. Рец. Максименко Ф.П. // Рад. літературознавство.- 1974.- № 6.- С.90-91; Киселева Л.И. Новый каталог инкунабулов // Книга: Исслед. и материалы. - Вып. 30. - М., 1975. - С.227-230; Верес Р. // Укр. книга.- Філадельфія, 1975.- № 3/4.- С.78.
3. Далі ми не посилатимемось на «Каталог інкунабул», на сторінках якого описано всі згадувані першодруки.
4. Тепер с.Івниця Андрушівського р-ну Житомирської обл. В колекції інкунабул зберігаються 63 раритети зі збірки Шодуарів.
5. Колесник Е.А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР. - К.: Наук. думка, 1988. - С. 17-24; Słownik pracowników ksianzi polskiej.- Warszawa - Lodz, 1972.- S.846-848; та ін.
6. Зданевич Б.І. Нові дані до історії початків друкарства: Невідоме видання Гутенберга // Вісті АН УРСР.- 1936.- № 10. - Стп. 9-24.
7. Зданевич Б.І. Provinciale Romanum: Невідоме видання Й.Гутенберга. - К.: Вид-во АН УРСР, 1941. - 57 с., XXI арк., іл. - Рец.: Попов П.М. До початків світового

- друкарства // Наук. зб. Б-ки АН УРСР. - Т.1.- К., 1946.- С.107-111.
8. Надрукований на папері примірник «Історії тварин» Арістотеля є в бібліотеці Харківського ун-ту. - Див.: Інкунабулы Центральной научной библиотеки Харьковского университета: Каталог / Сост. Е.С.Александрович. - Х.: Изд-во Харьков. ун-та, 1962. - С.6.- № 2.
9. Шамрай М.А. Альдини в Україні: Каталог. - Машинопис. - 136 с.- №1-4.
10. Виноградов А. Каталог альдин Румянцевского музея.- М.,1914.- С.2.-№2.
11. Рукавіцина Є.В. Бібліотека та архів митрополита Євгенія (Є.О.Болховітінова): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.- К., 1995. - С.20.
12. Нині містечко Збаразького р-ну Тернопільської обл. Про збірку Вишневецьких-Мнішків див.: Ціборовська-Римарович І.О. Стародруки з бібліотеки Вишневецького замку у фондах НБУВ та підготовка їх друкованого каталогу // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: Матеріали Міжнар. наук. конф. - К., 1997.- С.53-55.
13. Колесник Е.А. Книжні колекції... - С.24-27; Булатова С. Екслібриси в книжковому зібранні Яблонського // Бібл. вісн. - 1997. - № 1. - С.20-28; та ін.
14. Це та всі інші видання першої пол. XVI ст., згадувані в статті, описані в кн.: Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В.И. Вернадского НАН Украины / Сост. М.А.Шамрай; при уч. Б.В.Грановского, И.Б. Торбакова. - К.: Наук. думка, 1995. - 550 с.: ил.
15. Булатова С. Екслібриси... - С.20-22.
16. Його твори друкувались у Львові в друкарні Я.Шеліги та в Кракові в 20-30-х роках XVII ст. - Див.: *Estreicher K. Bibliografia polska.*- Т.30.- Krakow, 1934. - С.83-84; *Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні.- Т.1. - Львів, 1981. - № 149, 157, 158, 167, 184, 201, 214, 224.
17. Тепер с.Загинці Летичівського р-ну Хмельницької обл. До цієї ж збірки належить ще шість інкунабул колекції.
18. Попов П.М. Початковий період друкування у слов'ян // IV Міжнар. з'їзд славистів: Доп. - К., 1958.- С.12-13.
19. ІР НБУВ, ф.33, № 6910.
20. Там само.
21. Каталог палеотипов... - № 1990.